

ПЕРЕДМОВА

Писав «Отак ми дружили з Москвою» зі змішаними почуттями. Запитував самого себе: «Чому саме так склалася назва твору?» У ній — і твердження, й незакінченість думки, й іронія, і драма, й усвідомлення того, що в історії уже нічого не можна змінити, й переконання, що багато що мусимо змінити зараз... Що має стояти за словом «дружба»? Як його зрозуміє читач? Що для тієї «дружби» зробила «Москва», а що «ми»?

Коли твір було вже написано, пригадалися дві маленькі історії з власного життя.

Зберігся зошит з моїми першими поетичними спробами. У 1971 році я, 13-річний підліток, який народився у селі на Волині, а виріс у райцентрі на Вінниччині й практично ніде не бував, окрім місць свого тодішнього проживання, написав: «Я люблю тебе, Россия, / Всеї душою я люблю, / Про тебе лихого слова / Никогда я не скажу... / Что сказать тебе — не знаю, / Слов никак не нахожу. / Ты, Россия, — страна счастья, / Сердцем всем тебя люблю». «Рівень» цього вірша — то другорядне, зате складений він, поза сумнівом, «усією душею» і присвячений (зауважте!) саме Росії, а не «радянській батьківщині» — Радянському Союзові, приналежністю до якого на той час, формально кажучи, «пишалися» 99,9 % його громадян (бо ж саме стільки голосувало на виборах «за кандидатів виборчого блоку комуністів та безпартійних»). Емоційним збудником до вияву таких почуттів стало захоплення неповторною патріотичною лірикою Сергія Єсеніна та потужною, громоподібною поезією Володимира Маяковського. Моя тодішня літературна естетика формувалася саме на цих іменах і, звісно ж, на творчості Тараса Шевченка, який уже починав мене міцно завойовувати.

Прихильність до В. Маяковського я особливо відчуваю тепер, коли по-новому, тяжкою, пекучою правдою, дихають слова поета з вірша «Долг Украине», написаного в далекому 1925 році: «...товарищ москаль, на Украину шуток не скаль». В одній короткій фразі класик радянської романтичнореволюційної поезії — чесна й спостережлива людина — виразно й безпомилково зобразив антиукраїнський характер великомосковського «побратимства», яке з часів імперії Романових геть не змінилося, а лише перелицювалося в тіні більшовицьких знамен із самодержавного «Боже, царя храни» на інтернаціональне «Мы наш, мы новый мир построим...»

Друга історія — запис у «Щоденнику», який з літа 1975 р. я вів українською мовою, але за три роки потому зробив такий запис: «С сегодняшнего дня пишу по-русски. Не потому, что я отношусь с неуважением к украинскому языку. Нет! Но иногда я чувствую некоторый недостаток украинских слов для формулировки и запечатления на бумаге собственных мыслей именно так и не иначе...» Сьогодні, з відстані чотирьох з половиною десятиліть, коли вже багато прожито, побачено й передумано, цей запис для мене — не лише факт особистої біографії, а певний соціологічний «зріз» історичних умов 60—70-х рр. ХХ ст., реальних обставин побуту, способу виховання й мислення, ціннісних уявлень та переконань, які скалічили етнічну свідомість не одного покоління українців, молоді зокрема.

Чим пояснити, що юнак з українськомовної родини, який з відзнакою закінчив українську школу, раптом зізнається, що йому «не вистачає українських слів» для найвідвертіших, найпотаємніших щоденникових роздумів? Але ж то була правда! Чому російські слова почали витісняти українські, і звідки брався їхній «достаток»? Очевидно, що з повсякденних радіо- й телепередач, з офіційних промов «керівників партії та уряду», з преси, з масових популярних видань, з ідеологічних компартійних догматів про «образцовое решение в СССР национального вопроса» та про «двуединный процесс расцвета и сближения наций, формирования культуры единого советского народа»,

з нашої малоросійської звички до мовної «мішанки», з недбальства до самих себе — мовляв, і так добре...

Як трапилася з нами така біда?! Чому мільйони українського люду так легко піддалися улесливому й водночас пихатому «русскоязычию»? Запитання — схожі на відповіді, відповіді — на запитання...

Однак, на тлі цієї моральної капітуляції (свідомої й несвідомої) виділялася когорта незламних! Так, справжніми Прометейми нашої національної історії стали Василь Макух та Олекса Гірник, які своїми жертковними самоспаленнями засвідчили протест проти тоталітаризму й російщення України.

«Отак ми дружили з Москвою» — це спроба мовою поезії (поетичної документалістики) змалювати обличчя нашої національної біди і водночас — утвердити переконання в нашій здатності її подолати.

Опанування українцями російської мови як культурологічна практика саме по собі не є негативним явищем (знання різних мов — ознака культурного рівня людини), але якщо воно формується ціною духовного відступництва від мови свого народу і, як наслідок, призводить до національно-культурного безпам'ятства та безликості — це насправді велика біда. «Біда сама не ходить — за собою іншу водить» — каже українське прислів'я. Сьогодні «інша» біда (як продовження першої) прийшла від північно-східного сусіда зі зброєю в руках, щоб «обороняти» міфічний «єдиний русский мир» в українській хаті та в понівечених українських душах. Протидіяти цьому наступу може тільки наше тверде бажання остаточно пробудитися від «летаргічного сну малоросійства» — цієї застарілої й тяжкої хвороби.

У 2014 р. я опублікував статтю з історії українсько-російських відносин XVII—XVIII століть. Показав у ній коріння великодержавного антиукраїнського шовінізму Москви, який став очевидною рисою її сьогоденної політики. Наступного року у польському виданні з'явився доопрацьований та розширений варіант статті¹. Як науково-аналітичний додаток до поетичної частини «Отак ми дружили з Москвою» вона розміщена наприкінці книги.

Текст статті не зазнав жодних суттєвих вилучень чи доповнень (винятком є лише деякі технічні та стилістичні правки). Можливо, сьогодні я б ще більше посилив деякі її положення, але не роблю цього, дотримуючись принципу історизму, згідно з яким усі події відбуваються за конкретних обставин, і факти минулого змінені бути не можуть. Варіант статті¹ 2014 р. розпочинався риторичним запитанням: «Хто ще донедавна міг подумати, що в ХХІ столітті Україна стане об'єктом прямої воєнної агресії з боку Росії? У таку можливість настільки не хотілося вірити, що розум відмовлявся сприймати логічні аргументи на користь такого припущення. Але зазирнімо в історію, пошукаймо відповіді в минулих століттях російсько-українських відносин, у таких явищах як імперія та імперська влада, у витоках російського імперіалізму».

У тому ж 2014 році, з початком окупації Російською Федерацією українського Криму, були написані перші рядки поеми.

Народ, суспільство — це один бік життя, а політична влада, правлячий режим — інший. У історичних, світоглядних та юридичних вимірах вони хоча й близькі та утворюють одне ціле, що називається країною, проте не однакові. Цю думку я прагнув пояснити і в «Отак ми дружили з Москвою»: «Народи сильніші за царства / І довше за царства живуть». Народи мають усвідомлювати, кого вони обирають на владу та бути готовими відповісти за свій вибір, пам'ятати, що власне вони, народи, є довговічними формами існування Людства, а політики — то лише окремі періоди й факти, прояви певних суспільно-історичних обставин, ситуацій.

Трапляється, на жаль, що й народи втрачають розум, нерідко через надмірне захоплення своїми «вождями» та піддаючись спокусі силою запанувати один над одним. Але якщо вони мають тисячолітні історії, то, мабуть, не в останню чергу завдяки своїй здатності вчасно мудрішати — інакше загибель підстерігає усіх. Без уміння мудрішати марно сподіватися на щось інакше, окрім безвиході, безнадії, приреченості на взаємну недовіру та ненависть.

Я намагався поєднати в одному тексті фактичне, інтелектуальне та чуттєве сприйняття історії. На моє переконання, тільки так можна історію «прожити» і «пережити». Сподіваюся, що когось такий підхід захопить до подальшого пізнання української (і не лише) минушини, а когось, можливо, застереже від підміни наукових знань дзвінко-патріотичною балаканиною та надмірним захопленням національною міфологією. Маю надію, що читачі ознайомляться не тільки з літературною частиною твору, а й вчитаться у коментарі — це ніби невеличкий довідково-хронологічний словничок, без якого збагнути поетичний зміст буде складно, а в багатьох випадках, да- руйте, взагалі неможливо.

Твір названо поемою-хронікою: його часові межі — українське тисячоліття, починаючи з Княжого періоду. Шлях довгий, тому довелося бути лаконічним, знаходити стислі форми для насиченого змісту. Це своєрідна документальна повість, написана мовою поезії, без вигаданих дійових осіб. Зображення подій залежало від їх важливості з погляду автора та від логіки поетичного тексту. Візьму на себе відповідальність запевнити читача: це не той випадок, коли кажуть: «Про що хочу, те й сокочу», а те, про що колись точно висловився Булат Окуджава: «Каждый пишет, как он слышит, / Каждый слышит, как он дышит. / Как он дышит, так и пишет, / Не стараясь угодить...»

Подивуймося глибині Шевченкових слів, дарма що від часу їхнього з'явлення уже сплигло понад 170 років: «Воно й то правда, що і ми самі тут трохи винні. Бо ми не бачимо нашого народу так, як його Бог сотворив. ...А на москалів не вважайте, нехай вони собі пишуть по-своєму, а ми по-своєму. У їх народ і слово, і у нас народ і слово. А чие краще, нехай судять люди».

*З побажанням добра,
Валентин Северинюк*

«А что мы знаем
о лице Украины?
Знаний груз
у русского
тощ —
тем, кто рядом,
почета мало.
Знают вот
украинский борщ,
знают вот
украинское сало.
И с культуры
поснимали пенку:
кроме
двух
прославленных Тарасов —
Бульбы
и известного Шевченка, —
ничего не выжмешь,
сколько ни старайся»

*(В. Маяковский.
«Долг Украине», 1925 г.)*

Пролог

*Отак ми дружили з Москвою:
мед-пиво, обнявшись, пили
і, приспані дружбою тою,
від радості п'яні були.*

Вірш 1

... Від радості й вражої крові,
що сохла на лезах шабель, —
щоб ксьондзи й панки гонорові
затямили, хто такий Хмель².

*«Навіки! — гукав Переяслав³. —
Із нами Росія і Бог!
Тепер ми і волю, і ясла
розділимо чесно, на двох!*

*Не стане сусід православний,
як Польща, глумитися з нас —
його зачинатель державний⁴
у Києві череду нас».*

Коли в Мономахову пору
Владимир-на-Клязьме постав⁵,
про велич Московського двору
ніхто навіть гадки не мав.

На горе, у княжі столиці
азійський навідався крук —
і ми молоко кобилиці
хлебтали з Батієвих⁶ рук.

Пан-Новгород, Суздаль і Київ,
безсилі позбутися пут,
принижено душі і шиї
встромили в ординський хомут⁷.

*Отак ми дружили з Москвою:
дорогу указував хан,
проткнуті ординця стрілою,
народи страждали від ран.*

Вірш 2

В Північній Русі гендлювали
монголи своїм ярликом
і щедро смоли підливали
в усобницькі війни тайком.

Від полум'я власної смути
горнулись до лона Литви⁸
і мусили згодом забути,
як брати данину з Москви⁹.

На Півдні — новий помикайло
здійняв завойовницький стяг:
литовці — Альгердас, Ягайло¹⁰ —
усілися в наших краях.

Із них «давньорусів» не вийшло,
та дехто таки «обрусів»
посеред квітучих із вишень
і яблунь подільських садів.

Ті зміни лякали Варшаву
і заздрістю мучили в снах.
Взялась вона крадену славу
шукати у львівських дворах¹¹.

Та мало! — на схили Подолу
націлила буллу¹² і меч,
підбила сусідоньку кволу
з'єднатись в *Pospolitu Rzecz*¹³.

*Отак ми дружили з Москвою:
блукали по чорній ріллі –
між Польщею, нею й Литвою, –
питали себе: «Ми чий?»*

Вірш 3

«...*А хата чия? — Наша, рідна!*
Тут наші жили прабатьки.
А вдома ховатись негідно
під лавку, немов пацюки.

І в темній норі завмирати,
почувши, що «газди» ідуть!
Своє після них доїдати —
і то, коли право дадуть...»

Казала нам шляхта: «*Ви — схизма!*¹⁴»
Казали татари: «*Ясир!*»
«*Polis — ваша вітчизна;*
султан оттоманський — кумир».

Тоді у північній столиці
був гех-ом опричник Іван¹⁵.
Безумство царя-синовбивці
трималось на шлунках дворян.

І наші ловили нагоду
служити панам, королям...
А інші — плекали свободу
і волю давали шаблям!

Козацькими правили кіньми —
їх тушіт живий дотепер,
як хвіст конотопської відьми,
що носа Московщині втер¹⁶.

*Отак ми дружили з Москвою:
свати — не свати, не куми...
Назвавши своєю «сестрою»,
відчули: вона — це не ми.*